

Список використаної літератури

1. *Асєєв Г. Г.* Информетрия або інфометрия? / Г. Г. Асєєв // Вісник Книжкової палати. — 2015. — № 5. — С. 26—28.
2. *Родный Н. И.* История науки, науковедение, наука / Н. И. Родный // Вопросы философии. — 1972. — № 5. — С. 51—62.
3. *Рачков П. А.* Науковедение: проблемы, структура, элементы / П. А. Рачков // Моск. гос. ун-т. — Москва : МГУ, 1974. — 272 с.
4. *Основы науковедения* / Под ред. С. Р. Микулинского. — Москва : Наука, 1985. — 431 с.
5. *Добров Г. М.* Наука о науке. Введение в общее наукознание / Г. М. Добров. — Киев : Наукова думка, 1966. — 271 с.
6. *Добров Г. М.* Наука о науке. Начала науковедения / Г. М. Добров. — Киев : Наукова думка, 1989. — 304 с.
7. *Юрєвич А. В.* Науковедческая башня, или в очередной раз о предмете и структуре науковедения / А. В. Юрєвич // Науковедение и новые тенденции в развитии российской науки. — Москва : Логос, 2005. — С. 85—86.
8. *Налимов В. В.* Наукометрия: Изучение развития науки как информационного процесса / В. В. Налимов, З. М. Мульченко. — Москва : Наука, 1969. — 192 с.
9. *Wallin J. A.* Bibliometric Methods: Pitfalls and Possibilities / J. A. Wallin // Basic & Clinical Pharmacology & Toxicology. — 2005. — Vol. 97. — № 5. — P. 261—275.
10. *Хайтун С. Д.* Наукометрия. Состояние и перспективы / С. Д. Хайтун. — Москва : Наука, 1983. — С. 13.
11. *Зусьман О. М.* Библиографические исследования науки / О. М. Зусьман. — Санкт-Петербург, 2000. — 215 с.
12. *Лазарев В. С.* Библиометрия / В. С. Лазарев // Вопросы библиографоведения и библиотековедения. — 1991. — Вып. 12. — С. 3—18.
13. *Моралес М.* Информетрия и ее значение // Международный форум по информации и документации. — 1985. — Т. 10. — № 2. — С. 16—21.
14. *Стефаняк Б.* Библиометрические и наукометрические исследования польской научно-технической литературы с помощью баз данных капиталистических стран / Б. Стефаняк // Научная и техническая информация. — Сер. 1. — 1983. — № 8. — С. 19—24.
15. *Bonitz M.* Scientometrie, bibliometrie, informetrie / M. Bonitz // Zentralblatt fur bibliothekswesen. — 1982. — Vol. 96. — № 1. — P. 19—24.
16. *Воверене О.* Библиометрия — часть методологии информатики / О. Воверене // Научная и техническая информация. — 1985. — Сер. 1. — № 7. — С. 1—5.
17. *Редькина Н. С.* Библиометрия: история и современность / Н. С. Редькина // Молодые в библиотечном деле. — 2003. — № 2. — С. 76—86.
18. *Борухович В. Г.* В мире античных свиткою : моногр. / В. Г. Борухович. — Саратов : Изд-во Саратов. Ун-та, 1976. — С. 99, 159, 191.
19. *Wilson C. S.* Informetrics / C. S. Wilson // Annual Review of Information Science and Technology. — 1999. — Vol. 34. — P. 107—247.
20. *Отле П.* Библиотека, библиография, документация: Избранные труды пионера информатики. Пер. с англ и фр. Р. С. Гиляревского и др. — Москва : ФАИР-ПРЕСС, Пашков дом, 2004. — 349 с.
21. *Pritchard A.* Statistical bibliography or bibliometrics? / A. Pritchard // Journal of Documentation. — 1969. — Vol. 25, № 4. — P. 348—349.
22. *Горькова В. И.* Информетрия: (количественные методы в НТИ) / В. И. Горькова. — Москва : ВИНТИ, 1988. — Сер. Информатика: Итоги науки и техники. — Т. 10. — 326 с.
23. *Björneborn L.* Towards a basis framework for webometrics / L. Björneborn, P. Ingwersen // Journal of the American Society for Information Science and Technology. — 2004. — Vol. 55, № 14. — P. 1216—1227.
24. *Thelwall M. A.* History of Webometrics / M. A. Thelwall // Bulletin of the American Society for Information Science and Technology. — 2012. — Vol. 38, № 6. — P. 18—23.
25. *Гордукалова Г. Ф.* Библиометрия, наукометрия и вебометрия — от числа строк в работах Аристотеля / Г. Ф. Гордукалова // Научная периодика: проблемы и решения. — 2014. — № 2 (20). — С. 45.

Рассматриваются объект, предмет, задачи, взаимодействие и взаимозависимость метрических исследований (наукометрия, информетрия, инфометрия, библиометрия, киберметрия и вебометрия) в современном науковедении.

It is considering object, subject, tasks, interaction and correlation metrical researchs (scientometrics, informetrics, infometrics, bibliometrics, cybermetrics and webometrics) in modern science.

Надійшла до редакції 22 вересня 2015 року

ВИДАВНИЧА СПРАВА

УДК 655.4

Юрій Бондар,
докторант Інституту журналістики
КНУ імені Тараса Шевченка

Правидавництво: до питання періодизації й термінології

У статті порушено питання про потребу термінологічного унормування початкового етапу історії видавничої справи, запропоновано авторське бачення наукової проблеми та версію визначення.

Ключові слова: видавнича справа, видавництво, журналістика, книгтворення, споживання інформації, тезаурус, ораторське мистецтво, правидавництво.

Видавнича справа — важлива складова частина цивілізаційного культурницького поступу, а також суспільно-політичних трансформацій. Попри масив досліджень з історії видавництва, в науковому середовищі не існує спільної думки щодо хронологічних меж початкового етапу, об'єктів та явищ, які консолідовано тлумачилися б як власне ви-

давничі. Мета публікації — запропонувати авторське бачення доби зародження, а також складових частин первісного видавництва і дати йому визначення.

Відлік історії видавничої справи, як, до слова, і журналістики, ряд дослідників пропонують вести від винайдення друкарського верстата й появи власне друкованих

книг та іншої друкованої продукції. Є й ті, хто небезпідставно, на наш розсуд, обстоює тезу про "видавничо-рукописну добу", звертаючи увагу не на спосіб виготовлення видання, а на наявність наріжних складників його творення й побутування — автора, видавця, етапів редакційно-видавничого процесу, читача, на якого зорієнтовано твір, а також, зрештою, на функції видання не лише як засобу інформування, збереження знань та пізнання, а й як механізму соціальної комунікації та соціологізації. Різні підходи свідчать про брак консолідованої визначеності дослідників історії видавництва щодо його періодизації (наразі найдавнішої пори) та "суб'єктності", тобто того, що б варто вважати власне видавничою справою, її явищами, видами та продуктами.

Певний інструментарій для з'ясування *об'єкта* й *предмета* роботи дає чинна правова база. Відповідно до Закону України "Про видавничу справу" від 5 червня 1997 року № 318/97-ВР, видавничою справою є сфера суспільних відносин, що поєднує організаційно-творчу та виробничо-господарську діяльність осіб, зайнятих створенням, виготовленням і розповсюдженням видавничої продукції, яка, у свою чергу, є сукупністю видань, призначених до випуску чи випущених видавцем (видавцями). Отже, видавнича справа є діяльністю, що поєднує організаційні, творчі, виробничі заходи, спрямовані на створення, підготовку та випуск у світ видання — "твору (документа), який пройшов редакційно-видавничим опрацюванням, виготовлений друкуванням, тисненням або іншим способом, містить інформацію, призначену для поширення..." [3, с. 44—45].

Видавнича справа як вид діяльності, вочевидь, наближена до практичної журналістики, що важливо для розуміння логіки пропонованих міркувань: видавництво є частиною журналістики і навпаки — журналістика значною мірою також є видавництвом. Ця "родинність" виявляється насамперед у предметно-фаховому інструментарії — наборі спеціальних (скажімо, лінгвістичних), а також суто виробничих інструментів для створення кінцевого продукту. У процесі діяльності видавець, як і журналіст, безпосередньо працює з інформацією, її джерелами, вдається до пошуку, аналізу, редакційно-видавничого опрацювання тощо, а насамкінець опікується поширенням відомостей. Отже, видавнича справа значною мірою також власне інформаційна діяльність, яка (відповідно до Закону України "Про інформацію" від 2 жовтня 1992 року № 2657-XII) є сукупністю дій, спрямованих на задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави. Основними видами інформаційної діяльності, що може мати політичне, соціальне, духовне, міжнародне, а також інше спрямування, є *одержання* інформації — набуття, придбання, накопичення документованої або публічно оголошеної інформації громадянами, юридичними особами або державою; *використання* інформації — задоволення інформаційних потреб громадян, юридичних осіб і держави; *поширення* інформації — розповсюдження, обнародування і реалізація у встановленому законом порядку документованої або публічно оголошеної інформації; *зберігання* інформації — забезпечення належного стану інформації та її матеріальних носіїв [3, с. 137—138].

Інформаційна діяльність може набувати різноманітних форм. Серед них дослідники соціальних комунікацій А. Москаленко, Л. Губерський, В. Іванов, В. Вергун вирізняють: творення (виробництво) інформації — інформування про певні судження, відомості й закріплення їх у відповідних текстах, системах знаків; переклад інформації — перенесення значення інформації (змісту) тексту з однієї знакової системи в іншу; розмноження інформації — відтворення тексту в більшій чи меншій кількості примірників; передача

(поширення) інформації — трансляція чи ретрансляція тексту за допомогою технічних засобів або без них; споживання інформації — прийом тексту і його засвоєння тощо; використання інформації — різноманітні маніпулювання текстом для створення нової інформації або досягнення наслідків, відмінних за природою від інформації, тобто наслідків, що мають неінформаційну природу; зберігання інформації — забезпечення можливостей і багаторазової актуалізації (передачі, вживання тощо) у часі; руйнування інформації — фізичне або моральне знищення тексту, створення перешкод на шляху його поширення тощо [16, с. 58].

"Узаконені" та позначені науковцями межі інформаційно-видавничого поля дають змогу деталізувати доволі широке понятійне коло можливого дослідження чинників становлення та складових частин видавничої справи, зокрема й того, чим є власне видавнича діяльність і видавничий продукт, а отже, й уточнити хронологічні межі видавництва.

Розуміння і визнання спорідненості (а в певних діяльних сегментах і тотожності) видавництва та журналістики уможливають використання для аналізу, окрім власне видавничої термінології, також і понять та визначень журналістської царини, які у цьому разі так само певною мірою є неунормованими.

Історики преси оперують, приміром, поняттями *протожурналістика* (термін, який запропонував В. Триков [27], а також *до-, перед-* (вживаються рідко) чи *пражурналістика* (Т. Казакова та ін. [9; 10; 14]), що відображають і поєднують процеси виникнення, створення й побутування прототипів періодичних інформаційних видань.

Російський науковець В. Луков наголошує на особливостях та науковій неоднозначності в гуманітарній сфері подібних, так званих ретроспективних, термінів, які належать до специфічного способу освоєння історії через ретроспекцію. На думку дослідника, такий погляд зачіпає проблеми не лише історичного, а й філософського та культурологічного рівнів, порушуючи питання про наукову коректність трактування історії культури (а преса та видавництво також в її полі) в, так би мовити, контр історичному порядку — не від минулого до нас (спостерігача, дослідника), а навпаки, конструюючи його відповідно до сучасного бачення і за новими культурологічними лекалами [13, с. 100]. Усуваючи неоднозначність, науковці пропонують використовувати так званий тезаурусний (у нашому випадку — спеціально термінологічний) підхід, що дає змогу визначити смислові межі лексичної "корпоративної" комунікації та водночас допускає суб'єктивізацію наукового дослідження, яка, зі свого боку, також є "природним наслідком розвитку культури" [12].

У центрі пропонованого поняття — *тезаурус* (від грец. *"thésaurós"* — скарб, скарбниця [24, с. 565], який у науковій термінології, зокрема в лінгвістиці, семіотиці, інформатиці та теорії штучного інтелекту, застосовується на позначення певним чином оформленого накопичення, а також указує на орієнтувальний характер його даних. Означені чинники, власне, і становлять основу підходу, в якому тезаурус — структурне уявлення і загальний образ тієї частини світової культури, яку може освоїти суб'єкт [12].

Грунтуючись і на таких підходах, дослідники пропонують різноманітні визначення "первинної" журналістики, що певною мірою охоплюють і "видавничі" явища, складники діяльності та твори (у тому числі рукописні видання, історичну прозу і публіцистику). Зокрема, Т. Казакова, обстоюючи, на наш погляд, суто "журналістський інтерес", пропонує віднести до явищ пражурналістики (трактує її як процеси соціальної комунікації, що існували до появи преси, котрі або були пов'язані з цілеспрямованим поширенням актуальної соціально значущої інформації, або сприяли

виникненню форм публіцистики) "будь-які (!) (а не тільки схожі на періодичку) засоби поширення соціально значущої інформації" та навіть фактори, що стимулювали появу журналістики та публіцистики [10].

Не вдаючись до дискусійної теми зазіхань на "чуже", в контексті публікації висловимо власне припущення про об'єктивність існування явища *прото-* чи *правидавництва*, де й коріниться спільна із журналістикою першооснова суто видавничої діяльності зі створення і поширення текстових творів у різний спосіб та на різних носіях. Отож, переходячи до розуміння змістового значення й складників об'єкта, маємо визначитися із терміном, який вживатимемо на позначення початкового етапу видавничої справи: *прото-* чи *пра-* видавництво?

Словотворчий префікс *пра-*, який є характерним для багатьох слов'янських мов, визначає пряму спорідненість чогось із чимось, у цьому випадку — підготовки та поширення видань (публікацій) у давнину та нинішньої видавничої діяльності, а також має семантичне значення "перший", "найдавніший", "той, що передує". Окрім архаїчних назв, префікс *пра-* використовують і в сучасному словотворенні в лексемах зі значенням "первинний", "первісний", "питомий", "стародавній" [5, с. 868; 17, с. 498; 25, с. 858].

На відміну від *пра-*, префікс *прото-* — грецького походження (від грец. "*protos*" — перший, головний) і так само має близькі чи тотожні значення "перший", "первинний", "першоосновний", "старший", "найдавніший" тощо [5, с. 936; 17, с. 542; 24, с. 469; 25, с. 926; 26, с. 1069].

Отже, ці префікси доволі синонімічні і, якщо консолідувати, зводяться до двох значень — "той, що передує чомусь" або "первинний, найдавніший" [23]. Зважаючи на певні стилістичні відмінності мовної практики вживання слів, створених за допомогою префіксів, як, власне, і на їхню семантичну характеристику (*прото* — "те, що передує", *пра* — "первісне, найдавніше"), а також спираючись на відомі артефакти, котрі трактуємо як такі, що належать до видавничої діяльності, доцільно зупинитися на використанні віддієслівного іменника-терміна "*правидавництво*", що й позначатиме давню, первісну видавничу діяльність. Відтак розглянемо й складові частини *правидавничої* справи, які, вочевидь, не в усьому є тотожними з видами діяльності та продуктами видавництва у нинішньому їх розумінні.

До таких складників, на наш погляд, найперше належать "камінні", "усні" та рукописні (на глині, корі дерев, папірусі та ін.) книги, а також інші публікації, що творили і поширювали (у тому числі для комунікації та інформаційного впливу) в давні часи.

Спосіб нанесення текстів на камінь виник у найдавнішу пору, і визначати такі твори як книги можна доволі умовно [2, с. 14—15]. Написи залишали на обтесаному камінні та навіть скелях для масового і — що важливо! — багаторазового ознайомлення, тобто із забезпеченням можливості "актуалізації у часі" [16, с. 58] потрібної для публікатора інформації, що властиво тиражованій видавничій продукції.

Найдавнішим "книгосховищем", із відомих нині, дослідники називають Кам'яну Могилу в українському Причорномор'ї неподалік від Мелітополя. Наскельні малюнки (петрогліфи) цієї "бібліотеки", яка, ймовірно, була культурною спорудою, датують найдавнішими часами, а збережені на камінні зразки писемності та писемних творів, на думку деяких науковців, зокрема відомого шумерознавця А. Кіфшіна, створено раніше за шумерські [15].

Багато писемних пам'яток містять стіни храмів та поховань, величні стели Стародавнього Єгипту. Переважно це літописи подій, "автобіографії" фараонів та вельмож,

офіційні чи "службові" документи (як, приміром, інструкції візиту — найвищому державному сановникові, викарбувані на стінах гробниць чиновників часів Тутмоса III і IV), що потребували оприлюднення й увічнення. Доволі показовими є так звані Тексти пірамід, або Тексти гробниць, більше відомі як "Книга мертвих", що містять найрізноманітнішу оповідальну інформацію.

Камінь також був основою для увічнення правових актів, які виставляли для загального ознайомлення. Нанесені на базальтову стелу тексти — зібрання законів, що містили понад 200 статей — знайшли під час розкопів у Сузах (Межиріччя).

Однією з найвідоміших "кам'яних книг" є й Бехістунський барельєф — монументальне зображення, висічене на скелі, що стоїть на дорозі з Багдада до Тегерана. Барельєф супроводжено текстом трьома мовами — давньоперською, еламською та аккадською. Урочистий твір найшвидше слугував для возвеличення перського правителя Дарія, а також мав і важливе інформаційне навантаження, був промовою владодержця перед підданими.

Своєрідними були "кам'яні книги" у Давньому Китаї. За свідченням історичних джерел, у місцях, які відвідували китайські правителі, встановлювали пам'ятні камені, на які наносили інформацію про діяльність імператора, його рішення й укази та про власне подорож. Ці своєрідні інформаційні носії згодом використовували й інші імператори, доповнюючи тексти попередників новими повідомленнями. Оповіді про візити монархів уміщували на камінні й місцеві чиновники [4].

Форма "кам'яних книг" набула розвитку і в античні часи. До таких інформаційних носіїв, приміром, Давнього Риму з повним правом належить, на наш погляд, і так звана Траянська колона — монументальна пам'ятка, яка, за твердженням італійського дослідника К. Гверрینی, мала не лише функціональне значення, а й була "засобом, за допомогою якого розповсюджувалася низка політичних та пропагандистських послань до суспільства" [8, с. 689].

Колона входила до великого монументального комплексу Форум Траяна, зведеного на честь перемог над даками у 101—102 та 105—106 роках за проектом, найімовірніше, Аполлодора Дамаського. Спорудили її поміж приміщеннями бібліотеки Ульпія (мала дві зали, одна, припускають дослідники, для грецької, інша — для латинської літератури) та базилікою у центрі майдану. Мармурову колону, що сягала у висоту 100 римських футів (29,6 метра без п'єдесталу), оперізували вирізьблені в каменю гвинтові сходи, якими можна було піднятися на оглядовий майданчик на вершині споруди, де височіла статуя імператора Траяна, яка до нових часів не збереглася. Той, хто піднімався, обов'язково бачив спіральну стрічку-орнамент, що обвиває колону 23 рази і має довжину 200 метрів. На ній — барельєфні зображення подій двох воєн, розповідь про які розмежовує образ богині перемоги Вікторії, яка щось пише на щиті. Дослідники припускають, що стрічка фактично є копією, візуалізацією офіційних документів — звітів про військові кампанії, які полководці Риму надсилали до римського сенату [8, с. 692].

К. Гверрینی зазначає, що не випадковим є й місце розташування колони біля приміщень бібліотеки, точніше біля того, що вони містять, себто книг, які тоді мали вигляд згорнутих сувоїв папірусу. "Рельєф, який обгортає колону, нагадує сувій папірусу, та ще й неабиякий; це особлива книга, яку можна подивитися у бібліотеці Ульпія, де йдеться про ті самі події, про які оповідає Колона" [8, с. 692]. Таким чином, доходить висновку К. Гверрینی, Колона і бібліотека Ульпія становлять, за задумом, єдине ціле, що має за мету прославлення імператора, похованого під Колоною, а також

пошанування його мудрості та римських традицій. Науковець пише, що в моделі "усипальня—бібліотека" закладено формулу "уславлення за допомогою культури" [8, с. 692].

Колона Траяна стала взірцем для подібних "інформаційних" споруд офіційного мистецтва, які набули поширення. Серед них і колона, зведена на честь імператора-філософа Марка Аврелія, на рельєфних зображеннях якої увічнено не лише історичні події, а й ухвали, за які проголосував сенат, та інші колони, спорудження яких стало традицією і в наступні століття не лише в Римі [8, с. 694].

Насамкінець варто згадати також і про легендарні Скрижалі Заповіту — дві кам'яні дошки-плити із текстами заповідей, які Мойсей отримав від Бога. У тексті Біблії зазначено: "І коли [Бог] перестав говорити з Мойсеєм на горі Синаї, дав йому дві скрижалі одкровення, скрижалі кам'яні, на яких написано було перстом Божим" [1, с. 92]. Другий примірник скрижалей (перший було розбито) Мойсей ніби поклав у так само легендарний Ковчег Заповіту, пошуки якого тривають донині. Джерела містять різноманітні описи скрижалей, зокрема стверджується, що попри твердість, вони могли бути досить гнучкими і навіть прозорими, що дає можливість варіативно визначати матеріал "інформаційного носія". Скрижалі стали одним із популярних образів у християнському образотворчому мистецтві, де їх зазвичай зображують саме як сторінки розгорнутої книги, що зверху має дугоподібну форму.

До давніх видавничих явищ належать і так звані *усні книги* — текстові твори, що пройшли етапи авторсько-редакційної підготовки і які оприлюднено усно для комунікації та, можливо, інформаційного впливу.

Потрібно зауважити, що усна творчість (усна мовна діяльність) належить до своєрідних артефактів комунікації. Для первісних суспільств, а частково і перших держав, вербальні контакти були не лише природними, а й не менш значущими за винайдене пізніше письмо. Усно виголошували закони, укладали договори та брали зобов'язання, які були рівнозначні письмовим. Вербально поширювали і новини, у тому числі й офіційні повідомлення [16, с. 57]. Усна традиція панувала також у "літературній" сфері, де "видавцями" ставали переважно ті, хто мав гарну пам'ять.

"Гомер і гомерівські герої не знали вживання письма, гомерівські поеми тривалий час передавалися із уст в уста і зберігалися в пам'яті співаків, які виголошували їх на публічних площах або в палатах важливих осіб, — зауважував французький дослідник еллінізму Е. Еггер (1813—1885). — Отже, ці співаки за часів героїчної Греції були чимось на зразок ходячих книг, що тримали у своїй пам'яті поетичні перекази про минуле. Кажуть, що у деяких тубільних народів Америки також були "люди-архіви", які зберігали у пам'яті довгі уривки прози і навіть мирні угоди. Так само в стародавній Індії Веди і довгі епічні розповіді тривалий час передавалися напам'ять... Навіть у нашому столітті (дослідження "Історія книги від її появи до наших днів" Е. Еггер вперше опублікував французькою 1880 року. — Ю. Б.) і майже на наших очах був ще приклад такої спроможності пам'яті зберігати стародавні поеми: національна епопея фінів Калевала записана на папері не більше сорока років тому; окремі пісні її розспівували і все ще розспівують у селах мандрівні співаки рунно, з чийх вуст їх і було по-слідовно зібрано й записано" [28, с. 42].

Повага до усного слова зберігалася і з повноправним утвердженням письма. "Потрібно пам'ятати, що вся культура Греції та Риму — надто ж у порівнянні з нашою — більше була культурою усного, а не письмового слова, — наголошує відомий дослідник античності М. Гаспаров. — Книги були рукописні, книг було мало, багато чого доводилося завчати напам'ять, і люди зберігали улюблені твори

поетів та прозаїків не на полицях, а в пам'яті. Вірші Вергілія і періоди Цицерона все одно розраховані не на читання очима, а на виголошення. Навіть історичні твори, навіть філософські трактати, навіть наукові праці писали насамперед для голосного читання. Висловлювалася думка, що античність зовсім не знала читання "про себе"... [6, с. 7].

"Усні книги" не лише доносили інформацію, а й були розраховані на збудження певної реакції слухачів, стверджує дослідниця І. Свенцицька. Колективне прослуховування згуртовувало людей, створювало відчуття належності до "спільної справи". Лукіан передає легенду про те, як "батько історії" Геродот відвідав Олімпійські ігри, де читав історію. А сам Лукіан вирушив до Македонії, щоб розповісти про власні твори. У містах були улюблені оратори і філософи, "златоусті", хоча часто їхні виступи зводилися лише до вихвалання імператорів [21, с. 195].

Яскравого втілення набули "усні книги" і в *ораторстві*, що сягнуло мистецької довершеності у Стародавніх Греції та Римі, коли виникло, за визначенням В. Різуна, "свідоме авторство" та сформувався елітарний прошарок професійних мовців-публікаторів [19, с. 17].

Одним із найвидатніших ораторів класичної доби був грек Демосфен, авторству якого належать, зокрема, гнівні промови проти македонського царя Філіппа, назва котрих — "Філіппики" — стала згодом називною для публічної викривальної промови [7, с. 435; 27]. Демосфен надзвичайно ретельно ставився до підготовки виступів. Жоден із них, стверджує дослідниця Г. Сагач, не був плодом імпровізації, а результатом тривалої, виснажливої авторської і редакторської праці з пошуку теми, її розвитку, схематизації плану, відпрацювання стилю та шліфування висловів. Вороги кепкували, що промови Демосфена тхнуть лампадним маслом, яке він спалював у великій кількості, працюючи над виступами. Проте копітка робота була варта того, щоб промови сприймали як "свіжі й чарівні, наче вони щойно вилились із грудей" [20, с. 29].

Як "мистецтво керувати умами" розглядав красномовство давньогрецький філософ Платон. Міркування щодо "усних публікацій" він виклав у відомих діалогах "Федр" та "Горгій", в яких наголосив на потребі "щирих доводів" у виступах та безумовного знання предмета обговорення. Філософ також сформулював вимоги до побудови промови, яка має складатися зі вступу, викладу теми, аргументації й висновків, що є характерним, зокрема, і для письмових наукових праць. Акцентуючи на гармонійності твору, він зазначав: "Усіляка промова повинна бути складена, наче жива істота, — у неї має бути тіло з головою й ногами, причому тулуб і кінцівки повинні пасувати одне одному і відповідати цілому". І саме така довершеність була характерною для його творів [20, с. 183].

Платон — засновник діалогічної ("комунікаційної") форми публічного спілкування, яку використано майже в усіх творах філософа. Вдавалися до неї й інші автори, діалоги були одним із найпопулярніших засобів аргументації і в письмових (зокрема, й художніх) пам'ятках минулого.

Теоретичне осмислення красномовства в Греції було підґрунтям для розвою практики "усних публікацій" у Давньому Римі, де "вважалося, що як на війні римлянин служить батьківщині зі зброєю в руках, так і в мирний час він служить промовами в сенаті й народних зборах" [6, с. 15]. "Усні книги" використовували і як спосіб та технологія боротьби із політичними суперниками, для здобуття та здійснення влади.

Риторика в античному Римі, зауважує І. Стрельникова, була надзвичайно потужною рушійною силою. За свідченням найяскравішого представника давньоримського ораторства Марка Туллія Цицерона, у республіканському Римі на

людину, яка володіла словом, дивилися як на бога. "Є два мистецтва, які можуть поставити людину на найвищу сходинку пошани, — робить висновок Цицерон у "Промові за Мурену". — Одне — мистецтво полководця, інше — мистецтво гарного оратора". Державні справи в Римі часів республіки вирішували за допомогою дебатів, діалогів, промов: у народних зборах, сенаті, суді міг виступити будь-який вільний громадянин, що бажав брати участь в управлінні державою і політичному житті [11, с. 3].

Ораторське мистецтво було в арсеналі давньоримських правителів та політиків. Одним із найкращих риторів свого часу був, приміром, диктатор-республіканець Гай Юлій Цезар. Майстерності виголошення промов приділяв увагу і перший римський імператор Октавіан Август, який, за свідченням істориків, навіть під час воєнних дій щодень знаходив час читати, писати і декламувати тексти.

Згодом напрацювання теоретиків та практиків красномовства, втілені в "усних книгах", набували все більшого застосування і в письмових творах. Сприяла цьому, зокрема, і видавнича діяльність риторів. Відомо, що Пліній Молодший (який перед тим, як стати чиновником і навіть намісником імператора Траяна у провінції Віфінії, був знаним судовим оратором) широко практикував повторне оприлюднення власних промов, які ретельно редагував, а потім видавав у письмовому вигляді. Зберігся його лист до Помпея Сатурніна, якого Пліній просить відредувати промову, що він виголосив під час відкриття бібліотеки, після чого, зазначав політик, уже "від мене залежатиме, видати цю промову чи залишити її лежати" [18, с. 9].

Особливе місце риторики як практика, в тому числі комунікації та впливу, посіла у християнстві (дослідники стверджують, що є підстави виокремити навіть особливе — християнське — ораторське мистецтво). Традиція усно комунікувати з вірними через промову, читання "книжного" Святого Письма донині є наріжним постулатом богослужіння, адже "Бог спілкується через Слово", яке є його породженням і посередником між вищим та суцям світами.

Правидавничими творами є, на наш погляд, і багато численних *письмових пам'яток*, що збереглися від давнини (або про них є аргументовані свідчення з інших джерел) і котрі використовували як засоби масової інформації та комунікації. До таких, приміром, належать давньоєгипетські "Повчання" та "Пророцтва"; літописи Межиріччя; так звані Кумранські рукописи, знайдені у печерах на узбережжі Мертвого моря; збірки давньоіндійських Вед; китайські історичні хроніки та ін.

Знакові "видавничі" пам'ятки залишилися і від доби античності. До творів правидавництва належать, на наш погляд, історичні аннали, "афіші" різноманітної тематики та навіть "програмки" глadiatorських боїв, що їх продавали з рук у Стародавньому Римі [22, с. 255—257]. Безумовно, видавничою продукцією були і рукописні "газети" "Справи сенату", "Щоденні справи римського народу" та інші, започатковані з ініціативи римського правителя Юлія Цезаря; їх тисячними накладами поширювали по всій імперії.

Це нововведення важливе в розумінні генезису античного видавництва. Доти усна традиція в суспільно-політичній комунікації, "афішна" писемна практика інформування громадян через написи переважно на стінах та колонах набували нових, системних, ознак. Фактично директивне фіксування основних подій і фактів з життя Рима та провінцій з подальшим архівуванням первинних носіїв інформації — дерев'яних чи мідних дощечок — сприяло створенню писаної хронологічної історії держави, яка, поза сумнівом, є частиною і "видавничої" історії античного світу.

Давній світ став колицкою зародження і становлення видавничих технологій та професій, які, розвиваючись, впливали, зі свого боку, і на власне видавництво, його структурні та інші характеристики.

Розглядаючи аспекти правидавництва, зокрема й як засобу й механізму соціальних комунікацій, потрібно враховувати також цивілізаційний, культурницький, суспільно-політичний фактори, контекст яких позначився на розвиткові видавничої справи — стимулюючи чи гальмуючи його.

Підсумовуючи викладене, пропонуємо визначення правидавництва, яке, на наш погляд, є *сферою суспільних відносин давнього часу, що поєднує процеси творчої та виробничої інформаційно-комунікаційної діяльності з підготовки та оприлюднення (опублікування) суспільно значимих видавничих творів у будь-якій матеріальній формі, усно чи письмово, та передує друкарському етапові розвитку видавництва*.

Таке трактування правидавництва, що належить до неунормованих, потребує, звісно, фахового обговорення, однак його окреслення є, на нашу думку, важливим для подальшого вивчення і розуміння історії видавничої справи як складової частини трансформаційного цивілізаційного поступу.

Список використаної літератури

1. *Біблія*: Книги Священного Писання Старого та Нового завіту [Переклад Патріарха Філарета (Денисенка)]. — Київ : Вид. Київської Патріархії УПЦ КП, 2004. — 1416 с.
2. *Богданова Н. Ф.* От папирусов до электронных книг / Н. Ф. Богданова // Культура народов Причерноморья. — № 77. — 2006. — С. 14—32.
3. *Бондар Ю. В.* Енциклопедія для видавця та журналіста / Ю. В. Бондар, М. Ф. Головатий, М. І. Сенченко. — Київ : ДП "Вид. дім "Персонал", 2010. — 400 с.
4. *Бондар Юрій.* Перша інформаційна... (Інформація та інформаційна політика на Стародавньому Сході) : навч. посіб. — Київ : ВПК "Експрес-Поліграф", 2013. — 80 с.
5. *Великий* тлумачний словник сучасної української мови / Кер. вид. проекту П. М. Мовчан, В. В. Німчук, В. Й. Клічак. — Київ : Дніпро, 2009. — 1332 с.
6. *Гаспаров М. Л.* Цицерон и античная риторика / М. Л. Гаспаров // Марк Туллий Цицерон. Три трактата об ораторском искусстве / под ред. М. Л. Гаспарова. — Москва : Из-во "Наука", 1972. — С. 7—73.
7. *Дератани Н. Ф.* Греческая литература / Н. Ф. Дератани, Н. А. Тимофеева // Хрестоматия по античной литературе. — Москва : Учпедгиздат, 1947. — Т. 1. — 628 с.
8. *Історія* європейської цивілізації. Рим / Під ред. Умберто Еко; пер. з італ. Л. Д. Ципоренко, Г. В. Рудницької, О. С. Гавенко, Л. А. Найдюнової, Ю. В. Григоренко. — Харків : Фоліо, 2014. — 1101 с.
9. *Казакова Т. В.* Ще раз про визначення явища пражаурналістики: діалог сакрального та профанного слова / Т. В. Казакова // Українське журналістикознавство. — 2006. — № 7. — С. 50—55.
10. *Казакова Т. В.* До питання про методику наукового дослідження історії європейської журналістики / Т. В. Казакова // Електронна бібліотека Інституту журналістики. — Режим доступу: <http://journalib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=1615>. — Назва з екрана.
11. *Кузнецова Т. И.* Ораторское искусство в древнем Риме / Т. И. Кузнецова, И. П. Стрельникова. — Москва : Наука, 1976. — 285 с.
12. *Луков В. А.* Тезаурусный подход: исходные положения / В. А. Луков, Вл. А. Луков // Информационный гуманитарный портал "Знание. Понимание. Умение". — 2008. — № 9. — Режим доступа: http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2008/9/Lukovs_Thesaurus_Approach/. — Загл. с екрана.
13. *Луков Вл. А.* Предромантизм: культурное явления и пути его осмысления / Вл. А. Луков // Знание. Понимание. Умение. — 2010. — № 1. — С. 96—103.
14. *Марков А. А.* Теория и практика массовой информации : учебник / А. А. Марков, О. И. Молчанова, Н. В. Полякова; под общ. ред. А. А. Маркова. — Москва : ИНФРА-М, 2014. — 252 с.

15. Михайлов Борис. Петрогліфи Кам'яної Могили: Семантика. Хронологія. Інтерпретація: [Монографія] / Борис Михайлов. — Київ: МАУП, 2005. — 296 с.
16. Москаленко А. З. Масова комунікація / А. З. Москаленко, Л. В. Губерський, В. Ф. Іванов, В. А. Вергун. — Київ: Либідь, 1997. — 216 с.
17. Ожегов С. И. Словарь русского языка / Под ред. докт. филол. наук, проф. Н. Ю. Шведовой. — 16-е изд., испр. — Москва: Рус. Яз., 1984. — 797 с.
18. Плиний Младший. Письма Плиния Младшего: Кн. I—X // Изд. подг. М. Е. Сергеевко, А. И. Доватур [Примеч. М. Е. Сергеевко]. — Москва: Наука, 1984. — 407 с.
19. Різун В. В. Теорія масової комунікації: підруч. для студ. галузі 0303 "Журналістика та інформація" / В. В. Різун. — Київ: Видавничий центр "Просвіта", 2008. — 260 с.
20. Сагач Г. М. Риторика (Видання друге, перероблене і доповнене) / Галина Сагач. — Київ: Видавничий дім "Ін Юре", 2000. — 566 с.
21. Свенцицкая И. С. Раннее христианство: страницы истории / И. С. Свенцицкая. — Москва: Политиздат, 1987. — 336 с.
22. Сергеевко М. Е. Помпей / М. Е. Сергеевко. — Москва—Ленінград: Из-во АН СССР, 1949. — 316 с.
23. Скляренко Вал. Г. Префікс пра- в українській мові / Вал. Г. Скляренко. — Режим доступу: <http://kulturamovny.univ.kiev.ua/KM/pdfs/Magazine23-18.pdf>. — Назва з екрана.
24. Словник іншомовних слів / уклад. : С. М. Морозов, Л. М. Шкарапута. — Київ: Наук. думка, 2000. — 662 с.
25. Словник української мови / кер. В. В. Німчук та ін. / відп. ред. В. В. Жайворонок. — Київ: ВЦ "Просвіта", 2012. — 1320 с.
26. Советский энциклопедический словарь / Гл. ред. А. М. Прохоров. — 3-е изд. — Москва: Сов. Энциклопедия, 1985. — 1600 с.
27. Трыков В. П. Античная протожурналистика / В. П. Трыков // Информационный гуманитарный портал "Знание. Понимание. Умение". — Культурология. — № 4. — 2008. — Режим доступа: <http://www.zpu-journal.ru/e-zpu/2008/4/Trykov/>. — Загл. с экрана.
28. Эггер Э. История книги от ее появления до наших времен / Э. Эггер [пер. с фр]. — Санкт-Петербург, 1900. — 186 с.

В статье поднят вопрос о необходимости терминологического унормирования начального этапа истории издательского дела, предложено авторское видение научной проблемы и версию определения.

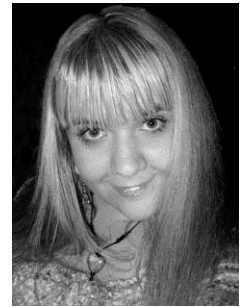
The article raised the question of the need of terminological normalization phenomena of initial phase of the history of publishing. Author proposed vision of scientific problem and version of the definition of original publishing as part of the development of civilization.

Надійшла до редакції 1 жовтня 2015 року

УДК 655.254.22:006.36(081)

Зіновій Партико,
доктор філологічних наук,
професор Класичного
приватного університету

Світлана Старкова,
редактор редакційного
відділу Класичного
приватного університету

Галузеві норми редагування зібрань творів

Проаналізовано 23 багатомні зібрання творів XVIII—XX ст. Укладено каталог із восьми галузевих норм, призначених для редагування багатомних зібрань творів (праць). Для виявлення ступеня обґрунтованості вказаних норм застосовано метод експертних оцінок (опитано сім експертів; опитування проведено на основі розробленої анкети).

Ключові слова: зібрання творів, багатомні видання, редагування, норми, авторська спадщина, стародруки, класифікація.

Вступ. Складовою потоку видань є багатомні зібрання творів авторів, які внесли значний вклад у культурну чи інтелектуальну скарбницю людства. Такі зібрання, серед яких є й академічні, часто є підсумком діяльності видатних письменників, поетів, композиторів, науковців та ін. Зважаючи на роль таких видань у розвитку суспільства, вони потребують найнижчого ступеня помилковості, а отже, найретельнішого редагування. Саме цей аспект, а також недостатня вивченість специфіки редагування багатомних зібрань творів зумовили актуальність пропонованого дослідження.

Враховуючи викладене, об'єктом публікації є галузеві норми редагування багатомних зібрань творів. За межами роботи залишаються питання видавничої діяльності, пов'язані з видаванням таких зібрань. Предметом є укладання каталогу¹ галузевих норм редагування цих видань.

Мета дослідження полягає в тому, щоб запропонувати редакторам-практикам, які працюють у книжкових ви-

давництвах, видавничих організаціях і готують до друку багатомні зібрання творів, апробовану нормативну базу для їхнього редагування. Для цього було виконано такі завдання: а) відібрано літературу, яка стосується редагування багатомних зібрань творів, і проведено її аналіз для виявлення наявних у ній рекомендацій, зокрема норм; б) на основі аналізу літературних даних, а також власних досліджень укладено каталог галузевих норм редагування багатомних зібрань творів; в) за допомогою методу експертного опитування виявлено прийнятність запропонованих норм редагування; г) за результатами опитування удосконалено каталог галузевих норм редагування багатомних зібрань творів.

Огляд літератури. Видавання багатомних зібрань творів має давню історію, яка бере початок від часів рукописної книги [11]. Для того періоду були характерні конволюти — рукописні книги, що об'єднували під однією палітуркою тексти, створені в різний час.

Першими зібраннями творів після виникнення книгодрукування можна вважати видання текстів античних письменників (відомо 92 видання Вергілія й 75 видань Цицерона). Італійський учений і видавець А. Мануцій випустив

¹ У публікації термін "каталог" вжито згідно зі "Словником української мови" у значенні "список, перелік книжок, рукописів, картин і т. ін., складений у певному порядку, щоб полегшити їх розшук; реєстр".